

УДК 37.013.73

Р.В. ВАСИЛЬЧЕНКО

СВІТОГЛЯДНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК ДІЙСНІСТЬ І ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА**Васильченко Руслан Володимирович** – канд. філос. н., ст. викладач кафедри соціально-правових дисциплін Академії внутрішніх військ МВС України

Статтю присвячено дослідженню тих змін, які відбуваються у ціннісній підсистемі світогляду у добу глобалізації. Особлива увага приділяється вивченню планетарного світогляду. Автор звертає увагу на той факт, що цей новий тип світогляду є не емпіричним феноменом, а саме ідеально типовим конструктом.

Ключові слова: світогляд, планетарний світогляд, ідентичність, глобалізація, освіта.

Статья посвящена исследованию изменений, происходящих в ценностной подсистеме мировоззрения в эпоху глобализации. Особое внимание уделяется изучению планетарного мировоззрения. Автор обращает внимание на тот факт, что этот новый тип мировоззрения является не эмпирическим феноменом, а именно идеально типичным конструктом.

Ключевые слова: мировоззрение, планетарное мировоззрение, идентичность, глобализация, образование

This article is devoted to the research of changes which are taking place in value under system of world outlook in the globalization epoch. Special attention is paid to the planetary world out-look learning. The author pays attention to that fact that this new type of world out-look is not empiricist phenomenon but just ideally typical construct.

Key words: world out-look, planetary world out-look, identification, globalization, education.

© Р.В. Васильченко, 2012

Постановка проблеми. Становлення глобального суспільства супроводжується глибокими соціально-політичними, економічними й культурними трансформаціями, які, в свою чергу, спричиняють світоглядні зміни та світоглядну розгубленість. Тому важливо з'ясувати, як у добу глобалізації змінюється світ і уявлення про нього, як змінюються уявлення людини про саму себе і свої взаємозв'язки зі світом, які зміни відбуваються у ціннісній підсистемі світогляду, у його спонукально-діяльнісній складовій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми світогляду та його формування розглядалися у працях як представників західноєвропейської філософії, що стали класичними із даної проблематики (М.Вебер, М.Гайдеггер, В.Дільтей, Х.Ортега-і-Гассет, А.Печчеї, А.Швейцер, К.Ясперс), так і представників Київської світоглядно-антропологічної школи (В.П.Іванов, В.П.Загороднюк, С.Б.Кримський, А.М.Лой, М.В.Попович, В.Г.Табачковський, В.І.Шинкарук, О.І.Яценко). Але, не зважаючи на всю затребуваність філософсько-освітніх досліджень проблеми формування світоглядної культури у добу глобалізації, вона ще не стала предметом цілеспрямованої і системної теоретичної рефлексії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси глобалізації прискорюють виникнення нового способу організації соціального життя, що у теоретичному плані призводить до формування нового ідеально типового світоглядного конструкту, а саме: планетарного світогляду. Але важливо усвідомлювати, що цей новий світогляд є не емпіричним феноменом, а саме ідеально типовим конструктом, в якому фіксуються універсальні ідеї, цінності, ідеали, норми, принципи діяльності та життєдіяльності, які стосуються спільної долі люд-

ства. Реальне функціонування цього конструкту відбувається відповідно до діалектики загального, особливого та одиничного через представленість його змістовних складових у світогляді індивідів і соціальних груп, у їх світовідношенні і діяльнісних формах духовного, практичного і духовно-практичного освоєння світу. Виникнення цього нового світоглядного конструкту ускладнює діалектику загальнолюдського, національного та індивідуального в оцінно-пояснювальній, орієнтаційно-інтегративній та мотиваційно-спонукальній підсистемах світогляду на всіх рівнях його суб'єктної представленості і вимагає врахування цих змін у формах організації освіти і виховання у добу глобалізації.

Загальновизнаною ознакою нової глобальної світоцілісності є феноменологічне стиснення світу в цілому і швидке зростання усвідомлення цього явища. Теоретики глобалізації (М.Вотерс, Е.Гіденс, Р.Робертсон та інші) наголошують, що, завдяки глобалізації, територіальність виразив бути принципом організації соціального і культурного життя, а соціальні практики звільняються від локальних прив'язок і вільно перетинають просторові межі. Глобалізований світ, як це влучно виразив у назві своєї книги, виданої ще у 1990 році, Коєдзіму Оме, стає «світом без кордонів».

У світоглядній площині «світ без кордонів» трансформується у світ без визначених ціннісно-сміслових горизонтів. Ця невизначеність, з одного боку, зумовлюється тим, що ціннісно-сміслові горизонти життєвого світу особистості розмиваються внаслідок підсилення усіх форм її мобільності – територіальної, професійної, культурної, національної, сімейної тощо. З іншого боку, ці горизонти розмиваються із середини внаслідок виникнення мультикультурного суспільства, коли в одному со-

ціальному просторі починають співіснувати, активно взаємодіючи і конкуруючи, взаємопроникаючи й конфліктуючи різні культури.

Крім того, в екстериторіальному світі людина не тільки втрачає визначені ціннісно-сміслові горизонти, але і втрачає своє визначене місце у світі. Місце проживання вже не виступає для особистості ані емоційною, ані раціональною цінністю, що втримує, прив'язує її до певного населеного пункту, регіону, країни. Вона стає бездомною, безпритульною, перетворюється на людину на прогулянці – без усталених особистісних і етосних взаємозв'язків, а відтак і без усталених зобов'язань і відповідальності. Людина стає «новим пілігримом» – мандрівником без значущої мети. Усе це надзвичайно загострює проблему особистісної ідентифікації. Перед людиною постає дуже складне світоглядне завдання – знайти своє місце в новому світі, при цьому не втративши себе як особистість.

Отже, глобалізація надзвичайно загострює проблему ідентичності. Можна навіть припустити, що дискурс ідентичності приходить у сучасній філософії на зміну дискурсу світогляду, оскільки у цій новій дискурсивній площині по суті ставляться і вирішуються ті питання, які були предметом осмислення у філософії світогляду. Але у зв'язку з таким заміщенням виникає питання: чи дійсно теоретичний дискурс ідентичності може адекватно і вичерпним чином замінити теоретичний дискурс світогляду? На нашу думку, ні. Особливо це стосується теоретичної площини філософії освіти. Підстави для такого висновку ми вбачаємо у наступному.

Освіта не може ставити завдання формування ідентичності та самоідентичності як безпосереднє. По-перше, побудова ідентичності, як це було обґрунтовано Е. Еріксоном, – це процес, що не завершується у підлітковому віці, але розтягується на весь життєвий цикл [5, с. 57].

Отже, ідентичність набувається і реалізується (виробляється і оновлюється) зусиллями самої особистості протягом усього її життя, безумовно під впливом процесів соціалізації, що здійснюються засобами освіти, але і під впливом широкого кола соціокультурних процесів, що виходять за її межі.

По-друге, кожне суспільство пропонує як широкий рольовий репертуар ідентичностей (від ідентичностей дитини, батька, матері до професійних, громадянських, політичних, національних тощо ототожнень), так і числені поведінкові моделі реалізації наявних «рольових репертуарів». Причому у добу глобалізації відбувається як постійне ускладнення та оновлення «рольового репертуару», що пропонує суспільство для особистості, так і примноження та оновлення поведінкових моделей його реалізації. Отже, освіта не може і не повинна нав'язувати особистості якусь визначену ідентичність. Вона може тільки сформулювати в особистості відповідні ресурси, які б дозволили їй здійснювати процес ідентифікації та самоідентифікації у світі, що глобалізується. Одним із визначальних таких ресурсів і є світоглядна культура особистості, формування якої і має бути провідним завданням освіти у добу глобалізації. Водночас, при формуванні

світоглядної культури, освіта, безумовно, має враховувати і ті нові механізми та складності процесів ідентифікації та самоідентифікації, що виникають у добу глобалізації. Тому у філософії освіти теоретичні дискурси ідентичності та світогляду мають бути взаємодоповнюючими.

Загострення проблеми ідентичності у добу глобалізації зумовлено не тільки топологічними, але й темпоральними трансформаціями, що відбуваються у світі. До нових темпоральних характеристик глобалізованого світу дослідники відносять надзвичайне прискорення і ущільнення часу, що супроводжується знеціненням минулого, скороченням сучасного і стрімким насуванням майбутнього, образ якого у світоглядній свідомості стає все більш невизначеним і загрозливим. Усі соціальні зміни прискорюються настільки, що людина не встигає адаптуватись до вимог майбутнього, яке стрімко перетворюється на теперішнє, і виникає – футуршок, «хвороба змін». Зрозуміло, що для сучасної освіти надзвичайно важливо знайти «ліки» від цієї хвороби, підготувати особистість, зокрема і у світоглядному плані, до життя у «нестримному світі».

Світоглядна проблематика у добу глобалізації не вичерпується лише проблемою ідентичності. Усі дослідники процесу глобалізації все наполегливіше застерігають не тільки від кризи ідентичності, а й від антропологічної кризи і навіть антропологічної катастрофи. Загроза антропологічної катастрофи вбачається, насамперед, у деструктивному ставленні людини до світу природи, а в більш загальному вимірі – у деформації ціннісного світу людини, що знаходить прояв у девальвації надутилітарних цінностей і смислів у світогляді сучасної людини, у ціннісній аномії, цинізмі, переважанні споживчих орієнтацій над творчо-продуктивними. У добу глобалізації споживання не тільки залишається визначальною ціннісною орієнтацією, а відбувається його ескалація, що призводить до прискореного вичерпання усіх невідновлюваних природних ресурсів. На рівні глобальної світоцілісності така світоглядна настанова загострює всі глобальні проблеми – починаючи з екологічної і закінчуючи фінансовими (що вилилось у світову фінансову кризу, яка, розпочавшись у 2008 році, триває і донині). На рівні індивідуального життя ця світоглядна настанова знаходить прояв у феномені консьюмеризму – сповідуванні такої ієрархії цінностей, де найвищі позиції посідає споживання. Особливо загрозливим у консьюмеризмі є те, що цінності споживання стають регулятором поведінки особистості не тільки в сфері споживання, а й в інших сферах суспільного та індивідуального життя. Споживання перетворюється на споживацтво, тобто споживання як самоціль, що закріпачує людину, робить її додатком до моди, реклами. Споживацтво підкорює собі інші види людської діяльності і надає їм своїх смислів. Навіть освіта в контексті консьюмерного суспільства набуває сенсу не розвитку особистості, а засобу, що відкриває ширші можливості споживання [див. 4, с. 41].

Консьюмеризація індивідуального життя щільно пов'язана з його гедонізацією – прагненням «його суб'єкта робити із свого життя задоволення,

спрямовувати свою життєдіяльність на комфорт, розвагу, безтурботність. Ідеал життя у гедоніста полягає у відсутності конфліктів, болю і страждань, що потребує або формування цинізму, або соціальної інфантильності. Зовнішній вияв гедонізації як індивідуалізації, «автаркізації» насправді обертається ще більшою залежністю від соціальних інститутів» [4, с. 43]. Гедонічне світовідношення знаходить також прояв у знеціненні у світогляді сучасної людини світу праці, інституту сім'ї з їх неминучими турботами, зобов'язаннями, напруженням фізичних душевних і духовних сил, конфліктами, болісними переживаннями.

Загрозливість консьюмеризації як терору споживання і терору розгнуданих почуттів для самозбереження і розвитку людини і людства, безумовно, актуалізує в освіті підсилення уваги до формування світоглядної культури особистості, до зміцнення її духовних, моральних основ.

Отже, сьогодні в Україні гостро відчувається необхідність формування нового світогляду. Безперечно, XXI століття повинно стати століттям формування вільної особистості. Становлення вільної особистості багато в чому залежить від умов функціонування суспільства в цілому, але, як зазначає І.Ф. Прокопенко, «рушійний поштовх до зміни традиційного, здебільшого патріархального світо-

гляду, повинна зробити освіта» [3, с. 8]. Саме тому для освіти, виключно актуальною в теоретичному і практичному аспектах є проблема формування світоглядної культури. Отже, глобалізація, яка визначає стратегічний напрям розвитку сучасного світового співтовариства, розвиває традиційні уявлення про взаємодію людини, природи, суспільства, породжує цілий спектр нових форм міжособистісних взаємодій, які не тільки відкривають небачені раніш шанси і можливості, але й підвищують ступінь ризиків у швидкоплинному світі. Формування світоглядної культури нової якості у добу глобалізації є запитом як суспільного, так і індивідуального життя, причому таким, задоволення якого виступає однією із визначальних передумов самозбереження людини і людства.

Висновки. У добу глобалізації формування світоглядної культури має певні особливості пов'язані як з необхідністю розуміння глобальних процесів швидкоплинного світу, так і з визначенням та перевизначенням власної ідентичності, а також із подоланням деформацій у ціннісно-смісловій компоненті світогляду. Визначальну роль у формуванні світоглядної культури у добу глобалізації має відіграти освіта. Водночас постійний саморозвиток, самовідтворення та самоосвіта є запорукою формування людини нового світогляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бек У. Что такое глобализация? / Ульрих Бек; [пер с нем. А. Филипова]. – М.: Прогресс – Традиция, 2001. – 388 с.
2. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. [заг. ред. О.В. Сухомлинська] / АПН України; Центр інформації та документації Ради Європи в Україні. – К., 2003. – С. 42-51.
3. Прокопенко І.Ф. Суспільно-творчий потенціал сучасної освіти і перспективи самоствердження України // Філософсько-педагогічний дайджест, вип. 1. 2003. За заг. редакцією М.Д. Култаєвої, Харків: ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 2003. – С. 7-12.
4. Стилі життя: панорама змін / За ред. М.О. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 416 с.
5. Эриксон Э. Детство и общество: Пер. с англ.; науч. ред. А.А. Алексеева. - СПб: ЗАО «Летний сад», 2000. – 415 с.